

ПІДТРИМКА ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО ТОВАРОВИРОБНИКА – НАЙВАЖЛИВІШИЙ НАПРЯМОК ПОДОЛАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ Й СОЦІАЛЬНОЇ КРИЗИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Підтримка вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, правове забезпечення аграрного сектора економіки – сьогодні найважливіші напрямки подолання економічної й соціальної кризи, вагомі чинники економічного зростання й забезпечення продовольчої безпеки країни. Проблема захисту цього суб'єкта господарювання, його фінансова підтримка й правове забезпечення заслуговують на увагу в контексті здійснення трансформаційних процесів в Україні передусім тому, що після 19 років економічних реформ з дня проголошення незалежності в державі так і не вдалося призупинити небувалу за масштабами та глибиною системну кризу, насамперед в аграрному секторі. Криза, що охопила суспільство, все більше загрожує самим підвалинам незалежності України. При цьому не

можна забувати про те, що держава – це інструмент суспільства, покликаний найраціональніше використовувати ресурси останнього з метою налагодження сприятливих умов життя кожному з його членів, а також створення необхідної законодавчої бази і вжиття заходів щодо правильного й ефективного застосування існуючого законодавства.

Цими та іншим обставинами й викликана потреба підготовки й публікації даної статті.

У різні часи вивченням і висвітленням цієї проблеми займалися такі правники й економісти, як А.І. Берлач, Ю.Д. Білик, Н.Л. Горбач та ін., М.Я. Дем'яненко, С.Д. Киселёв, П.Т. Саблук, В.І. Семчик, А.М. Стельмашук, Є.Л. Чирков [Див.: 2, 3, 5, 6, 9, – 11] та ін.

Проте окремі її питання й досі так і не знайшли належно-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

го вирішення, а навпаки, ще більше загострилися. Вживаючи заходів щодо їх висвітлення, ми повинні враховувати, що економіка країни, сільськогосподарське виробництво, промисловість, усі галузі народного господарства мають комплексно працювати на суспільство й на кожного з нас. Потрібно, щоб кожен виробник сільськогосподарської продукції (підприємець) був заінтересований не тільки в підвищенні (збільшенні) свого доходу, а й у тому, щоб його діяльність давала користь усьому суспільству, що адекватно створить умови для зміцнення його власного добробуту. На жаль, більшість підприємців, зайнятих у сільському господарстві, дбають тільки про поліпшення свого матеріального становища, одержання якомога більших прибутків, не звертаючи уваги на інтереси інших товаровиробників, які не бажать, а найчастіше не можуть займатися підприємницькою діяльністю. Вони за будь-яку ціну намагаються «виторгувати» собі привілеї, що допомагають одержувати більші доходи, не рахуючись зі битками або шкодою для суспільства. Особливо яскраво така політика проглядається з боку посередників і бізнесменів у сферах купівлі-продажу сільськогосподарської продукції,

забезпечення її паливом, електроенергією, газом, сільськогосподарською технікою й запчастинами до неї та ін.

Важливими заходами попередження зазначених негативних явищ є вдосконалення і встановлення пріоритетних цін на сільськогосподарську продукцію, звільнення торгівлі нею від тих суб'єктів, які фактично не зайняті в її виробництві, а наживаються за рахунок посередництва й на результатах праці виробників цієї продукції. Що стосується ціноутворення на сільськогосподарську та промислову продукцію, то слід відмітити, що в Україні, на жаль, до цього часу не визначено цінової стратегії, яка в умовах формування ринку становить собою узагальнену модель дій у цій царині, напрямок досягнення паритету таких цін на вказану продукцію, які відповідають цінам і завданням сільськогосподарського виробництва на умовах стратегічних конкурентних переваг з мінімальними витратами. А для цього конче потрібно розробити відповідне законодавство, закріпивши в ньому стратегію ціноутворення на сільськогосподарську і спожиті в сільському господарстві промислову продукцію й послуги з дотриманням умов щодо паритету цін на них.

При цьому необхідно враховувати формування еквівалентних умов обміну на ринку результатами праці між сільськогосподарськими виробниками й товаровиробниками засобів виробництва (послуг), виробничо-технічного постачання незалежно від форм власності. Варто брати до уваги компенсації: (а) витрат сільськогосподарськими товаровиробниками у зв'язку з порушенням паритету цін із джерел, передбачених бюджетом у формі фінансових і товарних інтервенцій, дотацій; (б) компенсації частини витрат на виробництво сільськогосподарської продукції й на матеріально-технічні ресурси й послуги державних підприємств для сільського господарства; (в) податкових пільг, зміни строків сплати податків і зборів до Державного бюджету; (г) пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників. В умовах ринкової орієнтації особливо негативно на сільськогосподарське виробництво впливає гостра нестача матеріально-технічних ресурсів, що зумовлює надмірну експлуатацію природної родючості земель і живої праці. А у свою чергу, це, в умовах жорсткої ринкової конкуренції й вільних цін на засоби виробництва робить аграрну галузь малоперспективною.

За таких умов отримана виручка від реалізації сільськогосподарської продукції не дає можливості її виробникам здійснювати навіть просте відтворення. Падає продуктивність земель, худоби, через що знижується ефективність усього виробництва. Вжиті протягом останніх років заходи для дотримання паритету цін на сільськогосподарську, промислову продукцію й послуги, що споживаються сільським господарством, не дали істотних результатів, а наслідок цього – неплатоспроможність товаровиробника сільськогосподарської продукції. Однією з основних причин неналежного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників засобами виробничо-технічного призначення є небувалий спад їх вітчизняного виробництва. В Україні зупинено виробництво сільськогосподарської техніки й запчастин до неї на таких заводах-гігантах, як Харківський тракторний завод, «Серп і молот», Харківський завод тракторних двигунів та ін. Уже в 1990-2000 рр. спад загального виробництва в галузі сільгоспмашинобудування становив майже 90%; на сьогодні ж він зведений практично до нуля [12].

Незважаючи на такі катастрофічні для сільського госпо-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

дарства наслідки, породжені недбалим матеріально-технічним забезпеченням, у Законі «Про державну підтримку сільськогосподарства України» ця проблема навіть не згадується [4; 2004. – № 49. – Ст. 527]. Проте не слід забувати, що саме від матеріально-технічного забезпечення товаровиробників перш за все сільськогосподарською технікою, запчастинами до неї й паливно-мастильними матеріалами залежить їх функціонування, організація виробництва сільгосппродукції. Без належного матеріально-технічного забезпечення сільгоспвиробництво є мертвим. Вищесказане свідчить, що без підтримки держави в забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників засобами виробничо-технічного призначення вийти з кризового стану сільське господарство не в змозі, тому подальший спад виробництва сільгосппродукції неминучий. Вирішити цю проблему самостійно товаровиробники останньої не спроможні у зв'язку з гострою нестачею фінансових ресурсів.

При проведенні державної політики підтримки сільгосптоваровиробника мають бути створені максимально сприятливі умови для одержання банківських кредитів. Існуюча ор-

ганізація сільськогосподарського виробництва не сприяє розбудові адекватної новим умовам системи фінансування його розвитку, сільськогосподарські підприємства всіх форм власності протягом тривалого часу працюють в умовах нестачі фінансових ресурсів. Обсяги фінансування (грошові кошти) нерідко осідають у посередницьких структурах, які виробництвом сільськогосподарської продукції не займаються. Виникла наявна потреба в розробленні чіткої правової системи прямого (адресного) кредитування товаровиробників сільськогосподарської продукції. Крім того, більшість сільських господарств уже вичерпали можливості самофінансування, а відтак не можуть забезпечити власними коштами організацію конкурентноспроможного виробництва. За цих умов першочергового значення набуває більш активне залучення фінансових ресурсів на кредитних засадах.

Водночас, як зазначають В.Я. Амбросов і В.М. Онегіна, високі відсоткові ставки за кредитами комерційних банків, половинчасті заходи у формуванні відносин власності на землю, значне погіршення матеріального та фінансового становища колективних сільськогосподарських підприємств у процесі

їх реорганізації стали тими вагомими чинниками, що надзвичайно обмежують можливість залучення кредитних ресурсів у сільськогосподарській виробничий процес [1, с. 115]. Специфіка агропромислового виробництва, зокрема сільського господарства, безумовно, накладає певний відбиток на кредитні відносини.

Серед економістів, правників-аграріїв і працівників кредитних установ не виникає заперечень щодо необхідності врахування особливостей АПК при формуванні цих відносин. Так, А.М. Стельмахуц наголошує, що кредитування сільськогосподарських товаровиробників відзначається особливостями відтворювального процесу в розглядуваній галузі й полягає в тісному взаємозв'язку цього процесу з природними умовами, який охоплює: (1) чітку періодизацію виробництва й унеможливлення перерви в ньому, що викликає необхідність надання кредитів для товаровиробників сільськогосподарської продукції в конкретно визначений час і в повному обсязі; (2) уповільнений оборот капіталу, що тягне за собою збільшення строків залучення кредитних ресурсів і зниження плати за кредит; (3) нееквівалентність обміну й низький рівень прибутковості сільсько-

господарського виробництва, внаслідок чого зменшується плата за кредит; (4) низький рівень технічного оснащення виробництва при високій зношеності техніки й використанні застарілих технологій, що вимагає кредитного забезпечення інвестиційного характеру; (5) підвищений рівень ризикованості галузі, що потребує застосування адекватного рівня страхового захисту [10, с. 191].

Досвід організації кредитного обслуговування в країнах з розвинутою ринковою економікою переконує в тому, що настав час надання системі кредитної підтримки аграрного сектора чіткого цільового спрямування. Воно гарантує пільгове кредитування сільськогосподарського виробництва, що здійснюється в таких формах, як зниження відсоткової ставки за кредит, відшкодування певної частки останнього державою, звільнення від сплати боргу в перші роки після одержання кредиту, подовження строку його повернення.

Зазначимо, що за цих умов з урахуванням досвіду країн з розвинутою економікою доцільно розробити і прийняти спеціальний Закон «Про кредитування товаровиробників сільськогосподарської продукції». Є сенс створити спеціальний

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Фонд кредитної підтримки аграрних товаровиробників, кошти якого певною мірою можуть задовольнити їх потреби в коштах за рахунок: (1) асигнувань в обсягах, зазначених державними й місцевими бюджетами на відповідний рік; (2) надходжень від одержаного ввізного й вивізного мита на сільськогосподарську продукцію; (3) обсягів поверненої заборгованості за раніше одержаними кредитами з Державного бюджету; (4) однопроцентних відрахувань від реалізації продукції всіх товаровиробників; (5) надходжень від приватизації державних об'єктів агропромислового комплексу; (6) надходжень від повернення наданих кредитів за рахунок фонду та плати за кредити; (7) коштів, одержаних від різних видів допомоги. Використання коштів Фонду має здійснюватися на конкурсних засадах для закриття до 50 відсоткової різниці між платою за кредит, установленою комерційними ставками, й обліковою ставкою Нацбанку України.

Наведені міркування дозволяють дійти висновку, що вдосконалення законодавства, що регулює кредитні відносини за участю аграрних товаровиробників, і реалізація аграрно-кредитної політики можуть забезпечити формування ділової

атмосфери у справі кредитування АПК, за якої своєчасність надання кредитів, своєчасність і повнота розрахунків за них стануть нормою поведінки суб'єктів, які надають кредити і які їх одержують.

Дефіцит Державного бюджету, що існує в нашій державі впродовж багатьох років, є переважно наслідком не лише спаду сільськогосподарської продукції, а й глибокої деформації податкової системи. У країні створилася катастрофічна ситуація зі сплатою податків виробниками цієї продукції і надходженням коштів у Державний бюджет.

Із самого початку здійснення економічних реформ в Україні деформації й шарахання з боку в бік у нормах оподаткування суб'єктів підприємництва в аграрному секторі не лише не сприяли підвищенню їх ініціативи в нарощуванні виробництва сільгосппродукції, а навпаки, вцент дезорганізували його й загнали виробника в нелегальну, тіньову сферу економіки. Прийнятий Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» [4; 1992. – № 5-6. – Ст. 39] зовсім не працює. Як і раніше, з аграрного товаровиробника утримується до 20 податків та обов'язкових місцевих зборів і платежів. На наше переконання, зменшення

податкового тягара на аграрного товаровиробника змінить у нього думку про державу як найбільшого «рекетира», готового забрати якщо не все, то, принаймні, більшість заробленого.

Отже, якщо серйозніше підійти до справи допомоги вітчизняному аграрному товаровиробникові (підтримати його зниженням податкового тиску, посприяти в одержанні банківських кредитів, передбачити в законодавстві пільги в їх отриманні, провести митно-тарифну політику в його інтересах, запровадити інші заходи, зокрема, не в останню чергу законодавчі), вся логіка розвитку сільськогосподарського виробництва може стати реальною перспективою подолання системної кризи в галузі сільського господарства.

Як показали події останніх років, незважаючи на всі недоліки колишньої моделі планово-директивного управління соціалістичною економікою, в жодному разі не треба було повністю відмовлятися від окремих можливостей об'єктивно необхідного державного управління. Слід погодитися з тими правниками, які вважають, що директивне управління в деяких випадках просто потрібне, в тому числі, й у сільському господарстві, наприклад, у вироб-

ництві маку, конопель та іншої, вкрай необхідної для населення та промисловості сільськогосподарської продукції та сировини, яка виробляється за наявності відповідного дозволу (ліцензії).

Звичайно, ринковій економіці не притаманне жорстке управління, вона вимагає гнучкого регулювання. Але йдеться не взагалі про всю систему останнього, а лише про окремі випадки й умови з урахуванням тих реалій, у яких відбувається формування ринкової економіки України. До основних із них належать: (1) висока зношеність основних фондів, брак вітчизняного машинобудування, підвищена ресурсомісткість; (2) потреба в розвитку конкуренції, з одного боку, й державного розподілу ресурсів – з другого, у зв'язку з чим актуально формувати механізм поєднання цих шляхів їх перерозподілу; (3) слабкість грошового обігу, що диктує вжиття заходів щодо стабілізації і зміцнення гривні, а щодо їх реалізації – розробка механізму підвищення інвестиційної активності; (4) аморфність влади, брак зрозумілої соціально-економічної перспективи; (5) монополізм, тіньюва координація, а іноді і прямиий «контроль» сільського господарства мафіозними структурами.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Конкретні функції державного управління достатньо чітко визначились у процесі їх практичної реалізації розвиненими краї-

нами. При здійсненні заходів державної підтримки сільського господарства не завадило б цей досвід взяти до уваги і в Україні.

Список літератури: 1. Амбросов В.Я., Онегіна В.М. Формування кредитного ринку в системі агробізнесу // Економіка АПК. – 2001. – № 5. – С. 115. 2. Берлач А.І. Нове в оподаткуванні АПК: яким йому бути? // Фінанси України. – 1998. – № 12. – С. 83-87. 3. Білик Ю.Д. Продовольча безпека України: стан, проблеми та використання потенційних резервів продовольчого забезпечення населення. – О.: Фенікс, 2000. – 55 с. 4. Відомості Верховної Ради України. 5. Горбач Н.Л., Летуца О., Тарасевич В.М. Національна економіка: мета та результати. К.: Вид-во УАДУ, 1996. – 31 с. 6. Дем'яненко М.Я. Реформування податкових відносин в агропромисловому секторі АПК // Економіка АПК. – 1999. – № 6. – С. 78-80. 7. Киселёв С.Д. Регулирование сельскохозяйственного производства // Экономист. – 1992. – № 14. – С. 70-75. 8. Кооперативне право. Підручник для кооп., сільськогосп., економ., юрид. вищ. навч. закл. і фак. / За ред. В.І. Семчика. – К.: Ін Юре, 1998. – С. 3-49. 9. Саблук П.Т. Соціально-економічна модель постреформованого розвитку агропромислового виробництва в Україні. – К.: ІАС УААН. – 2000. – 56 с. 10. Стельмащук А.М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – Тернопіль: Асан, 2004. – 209 с. 11. Чирков Е.Л. Государственная поддержка и регулирование агропромышленного производства // АПК, экономика, управление. – 1998. – № 7. – С. 20, 21. 12. Архівні дані за 1999-2009 рр. (кн. 2, поз. 8).

ПОДДЕРЖКА ОТЕЧЕСТВЕННОГО АГРАРНОГО ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЯ – ВАЖНЕЙШЕЕ НАПРАВЛЕНИЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО И СОЦИАЛЬНОГО КРИЗИСА: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

В.П. Жушман

Исследованы правовые аспекты поддержки сельскохозяйственного товаропроизводителя. Рассмотрены такие меры поддержки, как совершенствование и установление приоритетных цен на сельскохозяйственную продукцию, улучшение материально-технического обеспечения, льготное кредитование, налогообложение и другие правовые вопросы.

Ключевые слова: аграрный товаропроизводитель, системный кризис, материально-техническое обеспечение, дефицит государственного бюджета, агропромышленный комплекс.

SUPPORT OF HOME AGRICULTURAL MANUFACTURES IS THE MOST IMPORTANT DIRECT OF OVERCOMING ECONOMIC AND SOCIAL CRISIS: LAW ASPECTS

V.P. Zhushman

Law aspects of support of agricultural manufacturer are explored. Methods of support are examined. Among the methods are the following: improving and establishing of priority prices on agricultural products, improvement of material and technical provision, preferential credit, taxation and other law issues.

Key words: agricultural manufactures material and technical provision, deficit of state budget, agricultural complex.

Надійшла до редакції 22.12.2009 р.